

לימודי דעת – תוכנית לימוד השולחן ערוך

הלכות שבת – חלק א'

סימן רנ"ג – שיעור 2

מהדורה שלישית

תוכניות יחודיות ללימוד ההלכה - הכנה למבחני הסמיכה.

לימודי רבנות • איסור והתר • אבלות • מקוואות • נדה • קידושין • שבת • עירובין

לימודי דיינות • דיינים • עדות • שכירות פועלים • נזקי שכנים • שותפין • הלוואה • גיטין

לפרטים נוספים : 03-6166340 או באתר: www.limd.co.il

מרכז למודי דעת: רח' רבי עקיבא 164 בני ברק E-mail: limd@netvision.net.il

שהייה – קדרות על האש

חלק ב'

המשנה ממשיכה:

עד שיגרוף או עד שיתן את האפר.

גרופה וקטומה

לגרוף פירושו לסלק את הגחלים, ו"גרופה" פירושה כירה שסילקו ממנה את הגחלים.

לפי הרמב"ם – צריך להוציא את הגחלים מן הכירה לגמרי.

לפי הר"ן – מספיק רק לסלק את הגחלים לצידו האחד של הכירה, ואין צורך להוציאם מן הכירה לגמרי.

סיבת ההיתר ב"גרופה" היא, שמאחר שאין גחלים בכירה, לא תיתכן חתיית הגחלים.

(לפי הר"ן, סילוק הגחלים לצד אחד מספיק, משום שנעשה מעשה היכר בגחלים, ושוב אין חשש שיחתו בהם).

הטור והשו"ע פוסקים כהרמב"ם, וכן כתב המשנה ברורה ס"ק י"ג, ולכן צריך להוציא את הגחלים מן הכירה לגמרי.

"קטומה" פירושה שמפזר אפר על הגחלים.

כאן הרמב"ן¹ והר"ן² מסכימים, שלא צריך לקטום עד שהאש לא תהא ניכרת כלל, ומספיק ב"קטימה כל דהו", זאת אומרת קטימה קלה.

מדוע קטימה מועילה?

הרמב"ן כותב שעל ידי הקטימה:

¹ חידושי הרמב"ן על המשנה

² דף ט"ו ע"ב בדפי הר"ן

כבר קלקלו (את האש) והסיח דעתו ממנו.

פירוש הדבר הוא שמאחר שעשה פעולה שהיא היפך שיפור האש, אין חשש שיחזור ויתקן את האש על ידי חתיית הגחלים.

בפרישה ס"ק ד' מביא בשם הר"ן שקטימה מועילה, שעל ידי כך הרי גילה דעתו שאינו רוצה לחתות, ויש הוכחה לכך לרבים.

מתי זקוקים לגריפה או לקטימה?

לחנניה

א. כשבא להשהות אוכל שמבושל פחות ממאכל בן דרוסאי.

ב. כשרוצה להחזיר אוכל לכירה בשבת.

לחכמים

א. כשבא להשהות כל סוג תבשיל, חוץ מתבשיל שמבושל כל צרכו ומצטמק ורע לו.

ב. כשרוצה להחזיר אוכל לכירה בשבת.

מחלוקת הראשונים

יש מחלוקת עצומה בראשונים בנידון זה כמי פוסקים למעשה, האם כחנניה או כחכמים.

הר"ף, השאילתות הר"ר יהודה אל ברצלוני, הרמב"ם, הרמב"ן ועוד פוסקים כחכמים ומביא ראיה לדבריהם מהא רבי הושעיא ורבה בר בר חנה הכי סבירא להו. והביא כמה ראיות שכן היא מסקנת הגמרא. ואף על גב דאמר רב ששת א"ר יוחנן דמתניתין להחזיר תנן אבל לשהות משהין אף על פי שאינו גרוף וקטום, אין הלכה כמותו. והגם שרבא הביא סיוע ממשנה לפסק זה אין דבריו מוכרחים.

לעומתם דעת רש"י, הר"ן, בשם רבינו האי, התוספות בשם רבינו חננאל, הרשב"א, הסמ"ג, הסמ"ק וספר התרומה, הגהות מיימוניות, המרדכי בשם אור זרוע לפסוק כחנניה והביאו ראיה לשיטתם מהא דא"ר ששת א"ר יוחנן ועוד שגם רבא פסק כן. וכן היא משמעות פשוטות לשון המשנה: "אין נותנין את הפת בתוך התנור עם חשיכה" הא קרמו שרי.

שתי הדעות המובאות בשו"ע:

השולחן ערוך מצטט כדעה ראשונה סתמית את שיטת חכמים, ולאחר מכן הוא מביא בלשון "ויש אומרים" את שיטת חנניה.

כפי מי פוסק?

יש כלל ידוע בלימוד דעת השו"ע:

"סתם" ו"יש אומרים", הלכה כסתם.

כלומר: השיטה הראשונה המובאת בלשון "סתם" הינה הדעת הרווחת יותר, והשיטה המובאת בלשון "יש אומרים" הינה דעה נוספת. ועל כן הלכה כסתם.

א"כ כאן, כיון שהשו"ע הביא את שיטת חכמים "סתם", פירוש הדבר שהוא פוסק שכן ההלכה.³

אמנם בספר מנחת כהן כתב שמוכח מהשו"ע בסי' רנ"ד סעיף ד' שלא פוסק כדעת ה"סתם" שהרי התיר שם לתת פירות חיים מסביב לקדירה אע"פ שאי אפשר שיצלו קודם חשיכה וזה בודאי אסור לשיטת ה"סתם" כאן.

הרב עובדיה יוסף בשו"ת יביע אומר (ח"ו סי' ל"ב) הביא את דברי המנחת כהן כסמך למנהג הספרדים שבנידון זה נהגו להקל כדעת רש"י ודלא כהכרעת השו"ע בסתם. (וכפי הנראה הוא מנהג קדום לפני שנתפשטה קבלת הוראות מרן השו"ע). ועוד כתב שביותר יש להקל שכוונתו להשהות לצורך מחר (כלומר ליום שבת בבוקר) שבזה יש כמה ראשונים (שבולי הלקט בשם רבנו שמחה, רבנו ישעיה הראשון ועוד) שסוברים שלא גזרו כלל שמא יחתה כיון שבודאי יתבשל היטב עד הבוקר.

דעת רמ"א

הרמ"א כותב:

ונהגו להקל כסברא אחרונה.

יש שני אופנים להבין את דעת הרמ"א:

1. בעל המשנה ברורה ביאר בביאור הלכה, ד"ה ונהגו להקל, שאפילו לפי הרמ"א, לכתחילה בודאי טוב ליזהר ולא לסמוך על שיטת חנניה אלא לנהוג כפי דעת חכמים, מאחר שכן דעת רוב הראשונים. אלא דעתו היא שאם הופיעו אורחים לפני שקיעת החמה ויש צורך דחוף באוכל נוסף, מותר להמשיך את הבישול ולסמוך על שיטת חנניה.

³נחלקו בהבנת דברי השו"ע כשביא סתם ויש. שהרמ"ע מפאנו והש"ך והחיד"א סוברים שמכריע לגמרי כה"סתם" ורק לחלוק להם כבוד או למקומות שנהגו כבר כן הביא סברת ה"יש". וכן פוסק הרב עובדיה יוסף. אולם דעת הב"ח, הכה"ח והאור לציון שדעת מרן לחשוש לחומרא לסברת ה"יש אומרים".

2. החזון איש⁴ לומד, שאפשר לכתחילה לסמוך על הראשונים שפסקו כשיטת חנניה.

הלכה למעשה

בזמנינו נפוצים שני אופנים להביא את האש הרגילה שלנו למצב שיש לה דין של גרופה וקטומה:

א. "בלעך" - טס ממתכת המכסה את האש

ב. פלטה חשמלית

בשימוש בבלעך, מאחר שהאש כוסתה ועל ידי כך גילה דעתו שאין רצונו בחום הרגיל של האש, כפי שנתבאר, לא יבוא לידי חתיית הגחלים, ובמונחים שלנו – הגדלת האש.

כשהאש מכוסה על ידי "בלעך", פסק הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, שחובה לכסות גם את הכפתורים שמווסתים את גודל האש. אכן, הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ויבדל לחט"א הגר"ש אלישיב פסקו, שאין צורך לכסות את הכפתורים, מאחר שגילוי דעתו שאין רצונו באש הרגילה ע"י נתינת הבלעך מספקת על פי דין. אך הגרש"ז אויערבאך זצ"ל⁵ כתב שלכתחילה אחרי הכיסוי ב"בלעך" לא יגביר את הלהבה, מפני שבהתעסקותו עם האש מראה האדם שאינו מסיח דעתו מהאש.

דעת החזון איש⁶ כי כיסוי האש על ידי "בלעך" אינו נחשב כגריפה וקטימה. לדעתו גרופה וקטומה נעשית דווקא על ידי כיסוי הממעית מחום האש בצורה משמעותית, כמו כיסוי האש בכלי ריק ועליו מניחים את התבשיל. כפי שנראה בהמשך לדעת החזון איש מותר לכתחילה להשהות תבשיל על אש שאינה גרופה או קטומה, אך לצורך שהייה של דבר שהתחיל להתבשל ולא הגיע למאכל בן דרוסאי, וכן לצורך החזרה לאש בשבת, לדעתו אין להשתמש ב"בלעך", אלא דווקא באש המכוסה בכלי ריק ולכן צריך להניח "פקקי מתכת" כדי להגביה כך שיהיה אויר מפסיק בין האש לכיסוי.

בשימוש בפלטה חשמלית, מאחר שאין דרך לשנות את חומה, אין חשש לחתיית הגחלים, ודינה ככירה גרופה וקטומה. אולם קיימת בעיה אחרת מדין הטמנה מצד אחד שאסורה לדעת השו"ע ויתבאר בהמשך.

פלטה חשמלית שיש בה כפתור לוויסות מידת החום, יש לעשות שאלת חכם אם מותר להשתמש בה. (רוב הפוסקים פסקו שאין להשתמש בפלטה כזו). וכן דעת האגרות משה שכתב, שאין להשתמש בפלטה חשמלית, אלא אם כן יש לה דרגת חום אחת בלבד.

⁴ אורח חיים סימן ל"ז ס"ק ג', עמוד 100, ד"ה במ"ב.

⁵ מובא בספר שמירת שבת כהלכתה פ"א הערה נ"ד והערה קפ"ה.

⁶ חזון איש אורח חיים סימן ל"ז ס"ק י"א.

סיכום

לפי השו"ע:

- א. אם האוכל שבקדרה הוא חי (בלתי מבושל לחלוטין) או מבושל כל צרכו ומצטמק ורע לו, מותר להשהות את הקדרה על אש גלויה או כל מקור חום אחר.
- ב. אם האוכל שבקדרה במצב - החל מ"קצת מבושל" עד "מצטמק ויפה לו", חובה להשתמש בבלעך או בפלטה חשמלית.

לפי הרמ"א:

הבנת הביאור הלכה:

- א. לכתחילה – לנהוג כפי דעת השו"ע.
- ב. בדיעבד – אפשר לנהוג כדעת חנניה (ראה בפסקה הבאה).

הבנת החזון איש:

- א. אם האוכל שבקדרה הוא חי (בלתי מבושל לחלוטין) או מבושל לכל הפחות כמאכל בן דרוסאי ומעלה, מותר להשהות את הקדרה על אש גלויה או כל מקור חום אחר.
- ב. אם האוכל שבקדרה במצב - החל מ"קצת מבושל" עד "מאכל בן דרוסאי" (לא כולל מבושל כמאכל בן דרוסאי), חובה להשהותו בצורה הנחשבת לגרופה וקטומה⁷.

⁷ כפי שלמדנו מה נכלל בהגדרה של גרופה וקטומה, לרוב הפוסקים, "בלעך" או פלטה חשמלית, ולדעת החזון איש הנחה על אש המכוסה בקדירה.

שאלות לחזרה

- א. מה פירוש "גרופה", וכיצד נעשית הגריפה?
- ב. מה סיבת ההיתר בגריפה?
- ג. כיצד גורפים תנור, והאם ניתן לבצע זאת בימינו?
- ד. מה פירוש "קטומה", ובמה עוזרת לנו הקטימה?
- ה. באילו מקרים, לפי חנניה, חייבים לעשות את התנור גרוף וקטום?
- ו. באילו מקרים, לפי חכמים, חייבים לעשות את התנור גרוף וקטום?
- ז. כיצד אנו יודעים מה דעתו של המחבר?
- ח. מהי עמדתו של הרמ"א?
- ט. כיצד ינהג ספרדי (לפי המחבר) וכיצד ינהג אשכנזי?

תשובות לשאלות חזרה

- א. "גרופה" פירושה שהוציאו את הגחלים מהתנור. לפי הרמב"ם יש להסיר את כל הגחלים, ואילו לפי הר"ן יש לגרפם הצידה.
 - ב. אם הסירו את הגחלים (לפי הרמב"ם) או גרפום הצידה (לפי הר"ן), אין סיבה לחשוש שיבואו לחתות בגחלים.
 - ג. יש להסיר את הגחלים מהתנור. בכיריים של גז בני ימינו אי אפשר לסגור את ברז הגז כי לא ייוותר שום מקור חום והסירים בוודאי לא יישארו חמים.
 - ד. לקטום פירושו לכסות את הגחלים באפר. מאחר שדי בכיסוי שטחי מעליהם יוצא שאין מכבים את האש לגמרי, אבל יש בזה סימן ברור שהאדם אינו עומד לטפל באש.
 - ה. לפי חנניה, כאשר מתכוונים להשאיר אוכל על האש לפני שבת והוא לא הגיע לדרגת 'מאכל בן דרוסאי', או כאשר מתכוונים להחזיר את הסיר לאש בשבת עצמה.
 - ו. לפי חכמים, כאשר מתכוונים להשאיר אוכל על האש לפני שבת והוא אינו בגדר 'מצטמק ורע לו', או כשמתכוונים להחזירו לאש בשבת.
 - ז. כאשר המחבר כותב 'סתם' ו'יש אומרים', הוא פוסק לפי 'סתם'.
 - ח. הרמ"א פוסק כמו חנניה.
 - ט. הספרדים (הנוהגים כשיטת הש"ע) צריכים בלעך או פלטה חמה, אלא אם כן המזון בגדר 'מצטמק ורע לו'. האשכנזים נוהגים לפי הרמ"א. אולם במשנה ברורה מובא שלכתחילה יש לנהוג לפי הש"ע; ואילו החזו"א פוסק שגם לכתחילה אפשר לנהוג לפי הרמ"א.
- אך גם ברוב קהילות הספרדים נוהגים בהלכה זו לפי שיטת הרמ"א. ובפרט אם משהה לצורך יום השבת בבוקר.

